

Міністерство освіти і науки України Національний університет «Києво-  
Могилянська академія» Факультет соціальних наук і соціальних технологій  
Кафедра соціології

**Кваліфікаційна робота**

освітній ступінь – бакалавр

на тему: «Гендерні відмінності впливу сім'ї на професійне  
самовизначення молоді»

Виконала: студентка 4-го року навчання,  
Спеціальності 054 Соціологія  
Миколенко Крістіна Станіславівна  
Керівниця Оксамитна С. М.,  
докторка соціологічних наук,  
професорка кафедри соціології НаУКМА

Рецензентка: Бондар Вікторія Семенівна

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою \_\_\_\_\_

Секретар ЕК \_\_\_\_\_

« \_\_\_\_ » \_\_\_\_\_ 2025 р.

## ЗМІСТ

ВСТУП .....	3
<b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ РОДИННОГО ВПЛИВУ</b> .....	
1.1. Теоретичні підходи до аналізу сімейного впливу на професійне самовизначення молоді .....	
6	
1.2. Гендерні аспекти сімейної соціалізації у професійному самовизначенні молоді .....	
13	
1.3. Гендерні особливості сімейного впливу на професійне самовизначення молоді: соціалізаційні механізми, символічна підтримка та нормативні уявлення.....	
19	
<b>РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ РОДИНИ НА ГЕНДЕРНЕ ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ</b>	
2.1. Методологія дослідження.....	
28	
2.2. Ставлення і підтримка в родині щодо професійного вибору дітей.....	
30	
2.3. Емпіричні результати дослідження у контексті теоретичних засад.....	
36	
ВИСНОВКИ.....	
43	
Список використаних джерел .....	
46	
Додатки .....	
49	
Додаток А. Анкета для онлайн опитування.....	
49	
Додаток Б. Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA).....	
64	
Додаток В. Результати парного кореляційного аналізу Пірсона.....	
66	
Додаток Г. Описові статистики й t-критерії міжгрупових порівнянь.....	
68	
Додаток Д. Розподіл відповідей за п'ятибальною шкалою (частоти,%)......	
71	

## ВСТУП

Професійне самовизначення для молодшої людини — це не лише момент обрання спеціальності, а складний і тривалий процес, що формується у взаємодії з оточенням. Одним із найважливіших чинників у цьому процесі виступає родина. Саме в сім'ї ще з дитинства закладаються уявлення про те, які професії є бажаними, а які — «не для нас». Ці уявлення не завжди проговорюються прямо — іноді вони передаються через інтонацію, оцінку, звичні жарти або мовчазне схвалення. Гендер у цьому контексті відіграє приховану, але суттєву роль. Часто саме від статі дитини залежить, які поради вона чує, які професії згадуються в родинних історіях, кому з дітей дають більше свободи, а кому — більше контролю. Тому важливо не лише вивчати загальний вплив родини, а й звертати увагу на відмінності у виховному підході до синів і доньок, особливо у виборі майбутньої професії.

Актуальність теми зумовлена необхідністю глибшого аналізу тих соціальних механізмів, які, навіть у контексті формальної рівності можливостей, продовжують відтворювати гендерну диференціацію у сфері професійної орієнтації. Особливо важливо вивчати не просто загальний вплив родини, а відмінності у способах впливу на синів і доньок, оскільки саме вони формують асиметричні уявлення про прийнятність, престижність і досяжність певних фахів. Родина водночас може бути джерелом підтримки та емансипації або, навпаки, чинником тиску й консервативного відтворення стереотипів. Вивчення цих відмінностей дозволяє розширити розуміння процесів гендерної соціалізації та осмислити глибинні підстави для стійкої професійної стратифікації.

Об'єкт дослідження — професійне самовизначення молоді.

Предмет дослідження — гендерні відмінності впливу сім'ї на професійне самовизначення молоді.

Мета роботи — з'ясувати суть гендерних відмінностей щодо впливу родини на процес професійного самовизначення молоді та якими чинники ці відмінності зумовлені.

Завдання дослідження:

1. Визначити основні теоретико-методологічні підходи до аналізу професійного самовизначення молоді в соціології.
2. З'ясувати роль родини як агента гендерної соціалізації в процесі професійного вибору.
3. Визначити основні способи, через які родина по-різному впливає на професійний вибір хлопців і дівчат.
4. Встановити залежності між соціально-демографічними характеристиками родини, гендерними уявленнями та напрямом професійного самовизначення молоді.
5. З'ясувати відмінності у сприйнятті підтримки, очікувань і свободи вибору між респондентами різної статі.
6. Узагальнити результати емпіричного дослідження у контексті сучасних теорій гендеру, соціалізації та професійної орієнтації.

Теоретична база дослідження ґрунтується на уявленні про те, що професійне самовизначення молоді — це соціально зумовлений процес, у якому родина відіграє ключову роль. Підходи, використані в роботі, дозволяють пояснити, як сімейне оточення формує уявлення про «відповідні» професії через щоденну взаємодію, мову та приклади. Конструктивістський підхід Пітера Бергера і Томаса Лукмана допомагає зрозуміти, як через спілкування з родиною дитина засвоює уявлення про прийнятні варіанти майбутнього. Ідеї символічного інтераціоналізму Герберта Блумера підкреслюють, що значення професій не є сталими — вони формуються у процесі взаємодії, зокрема через оцінки й ставлення в родині. Згідно з концепцією габітусу П'єра Бурдьє, родина впливає на формування внутрішніх установок і уявлень про можливе. Через

стиль спілкування, побутові приклади, доступ до ресурсів і мереж, родина задає не лише стартові умови, а й межі професійного горизонту. Гендерний вимір родинного впливу пояснюється через теорію перформативності Джудіт Батлер, яка розглядає професійний вибір як частину «виконання» гендерної ролі.

Сандра Бем у своїй концепції гендерних схем акцентує на ранньому засвоєнні стереотипів через виховання. Ці уявлення часто закріплюються непомітно — через мову, оцінки, приклади. Альберт Бандура наголошував, що відчуття впевненості у виборі значною мірою залежить від підтримки з боку значущих осіб, а Джеклін Еклз показала, як очікування родини впливають на оцінку «корисності» тієї чи іншої професії. У свою чергу, Роберт Лент із колегами поєднали ці підходи в моделі соціального когнітивного самовизначення, де взаємодіють впевненість, підтримка й реальні професійні дії.

Емпірична база дослідження сформована на основі кількісного онлайн-опитування серед молоді Києва віком від 18 до 25 років. Структура анкети охоплює вісім тематичних блоків, зокрема: родинні очікування, ресурсну та емоційну підтримку, гендерні уявлення, впевненість у виборі, а також оцінку типу закладу освіти й спеціалізації (гуманітарна чи технічна). Зібрані дані оброблено за допомогою описової статистики та кореляційного аналізу в SPSS.

## **РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ РОДИННОГО ВПЛИВУ**

### **1.1. Теоретичні підходи до аналізу сімейного впливу на професійне самовизначення молоді**

Професійне самовизначення молодої людини — це не миттєвий «вибір спеціальності», а тривалий соціокультурний процес, у якому переплітаються особисті очікування, системні обмеження та символічні уявлення про працю. Ще з класичної конструктивістської перспективи П. Бергера й Т. Лукмана професійні траєкторії постають частиною «буденної реальності», легітимованої родинними історіями, мовними формулами та повсякденними практиками [Berger & Luckmann, 1966]. Нинішня українська дійсність, зумовлена воєнним конфліктом і нестабільністю ринку праці, лише підсилює роль сім'ї як першого навігатора у виборі професії: відповідно до всеукраїнського опитування КМІС, понад 70 % студентів зазначають, що саме батьки виступають головним порадином у виборі фаху [Київський міжнародний інститут соціології, 2023]. Цей факт набуває особливої ваги, коли традиційні канали профорієнтації (шкільні ярмарки, кар'єрні центри) працюють фрагментарно чи релоковані, а тому молодь шукає стабільності у приватній сфері, де довіра сформована емоційними зв'язками. Утім, сімейна підтримка не є однорідною: вона стратифікована за гендером, економічним і культурним капіталом, що продовжує відтворювати нерівності навіть під час загальнонаціональної солідарності [Інститут соціології НАН України, 2023].

Сучасна соціологія пропонує розглядати професійний вибір крізь діалектику структури й агентності. Структуралістська логіка П. Бурдьє вказує, що «габітус» — система успадкованих диспозицій — обмежує горизонт професійних амбіцій, задаючи «видимі» та «невидимі» кордони вибору [Bourdieu, 1986]. Навіть у ліберально-ринкових умовах можливість подати

документи до конкурентного вишу чи пройти платні підготовчі курси залежить від матеріального й соціального капіталу родини. Однак жорсткий структуралізм був переосмислений у теорії рефлексивної модерності А. Гідденса, де індивід постає активним архітектором біографії, змушеним постійно коригувати траєкторію під тиском «мобільної сучасності» [Giddens, 1991]. Підліток або студент стають стратегом у полі ризиків, і саме на сім'ю часто покладають відповідальність за помилки, що робить родинний дискурс простором моралі, а не лише підтримки. Ця подвійність — структурне зумовлення та агентна рефлексія — особливо загострюється, через воєний стан в країні: родина одночасно транслює досвід обмежень і підтримує кроки, які допомагають «утриматися на плаву» у турбулентному середовищі.

Інтегрувати ці підходи дозволяють когнітивно-мотиваційні моделі кар'єри, що фокусуються на внутрішніх переконаннях і очікуваннях, але не ігнорують зовнішні ресурси. Соціально-когнітивна теорія кар'єри Р. Лента, С. Брауна й Г. Гекетта показує, що рівень самоефективності формується через поєднання родинного фідбеку та об'єктивних успіхів [Lent, Brown & Hackett, 1994], тоді як очікувально-ціннісний підхід Дж. Екклс підкреслює роль сім'ї у створенні конструкції «вартісного фаху», де престиж і символічна винагорода можуть переважити фінансову логіку [Eccles, 2005]. Праці А. Бандури, у свою чергу, доводять критичну важливість соціального підкріплення: схвалення або сумнів батьків здатні підвищити чи знизити самооцінку навіть при сталих академічних показниках [Bandura, 1997]. Позитивне соціальне підкріплення з боку родини посилює відчуття контролю над кар'єрною траєкторією та формує стійкі уявлення про досяжність мети, навіть за умов нестабільного зовнішнього середовища. Отже, родина не лише надає ресурси, а й спрямовує мислення, у межах якого молодь інтерпретує ризик і винагороду.

Поняття «структурована агенція» допомагає зняти штучну опозицію між «соціальною детермінацією» та «особистісним вибором», запропонувавши

аналітичну рамку, у якій дії індивіда водночас обмежені й продуктивно спрямовані соціальними структурами. Згідно з класичною позицією В. С'юелла-молодшого, «структура» не є сталою схемою; це мережа ресурсів і правил, які можуть бути творчо використані або переосмислені у процесі практики [Sewell, 1992]. Подальші розробки Т. Емірбейера та А. Міше показали, що агенція набуває тимчасової глибини: молоді люди проектують кар'єрні сценарії, спираючись на «паст-орієнтацію» (засвоєний сімейний досвід), «практичну оцінку» теперішніх можливостей і «проєкційну уяву» майбутніх шансів [Emirbayer & Mische, 1998]. Українські емпіричні дані підтверджують цю динаміку: запитання про вибір спеціальності часто запускають у респондентів спогади про батьківський шлях («у нас у родині всі медики») і водночас — оцінку актуальних воєнних ризиків («не хотів би покидати країну для навчання»), що формує уявлення про те, які варіанти є реалістичними, а які ні [Центр Разумкова, 2024]. Тим самим сім'я виступає прикладом, де капітали й наративи біографічної сталості набувають особистісного сенсу.

Розподіляючи родинний вплив за механізмами, варто відрізнити нормативні та ресурсні канали, — але побачити їхню взаємодію, а не паралельне існування. Нормативний вектор передає «правила допустимого», до яких належать і гендерно забарвлені сценарії. Дослідження Ю. Байрак 2024 року на вибірці київських школярів демонструє: уже в 9-му класі майже половина дівчат називає «дозвіл поєднувати роботу з родиною» основним критерієм правильного фаху; хлопці ж ставлять на перше місце «високу оплату праці» та «суспільний престиж» [Байрак, 2024]. Таке розходження розгортається під негласним кодом батьківських настанов: у 71 % сімей дівчат батьки прямо коментували питання «сумісності професії та майбутнього материнства», тоді як лише 18 % хлопців чули поради щодо «поєднання батьківства та роботи». Водночас ресурсний модус — це не тільки гроші; це доступ до інформації, соціальних мереж, символічного капіталу, який, за

словами В. Кокерхема, перетворює вибір на «сукупність реалізованих або втрачених можливостей» [Cockerham, 2007]. Коли батько-підприємець може організувати «ознайомче стажування» чи проплатити дорогий курс, він розширює практичне поле; але коли родина не має подібних активів, навіть висока успішність дитини не конвертується в кар'єрний старт. Гендер модифікує обидва канали. Перформативна теорія Дж. Батлер підкреслює: вибір професії — це акт, через який молода людина «виконує» суспільно очікувану роль; відхилення загрожує санкцією не лише з боку публічного простору, а й на власній кухні, де батьківський погляд може легітимувати чи нівелювати амбіції [Butler, 1990]. Саме тому психологічно-мовчазна верифікація (усмішка, кивок, підтримувальне запитання) здатна підсилити самооцінку краще за формальну фінансову допомогу.

Верифікаційний механізм родинного впливу — це насамперед процес надання символічної легітимації або делегітимації вибору, який вбудовується у психоемоційну тканину стосунків «батьки – діти». На відміну від нормативних рамок, що задають поле «правильних» варіантів, і ресурсних трансферів, що розширюють чи звужують практичні можливості, верифікація має справу з внутрішнім переживанням «правомірності» професійної траєкторії. Соціально-когнітивна теорія Бандури вказує, що очікуване схвалення оточення моделює рівень самоефективності навіть за відсутності реального досвіду дії [Bandura, 1997]; а у міждисциплінарних дослідженнях мотивації, починаючи з ранніх праць Т. Хірші, доведено, що підлітки сильніше інвестують час в академічні активності, якщо відчують експресивну підтримку батьків, незалежно від їхнього освітнього статусу [Hirschi, 1969]. Український контекст воєнної невизначеності лише підсилює потребу у такій емоційній «подушці»: у дослідженні МОН «Освіта в умовах надзвичайних ситуацій» (2024) 64 % студентів визнали, що саме словесне схвалення батьків стало вирішальним аргументом не відкладати вступ, попри загрозу евакуації [Міністерство освіти і

науки України, 2024]. Отже, верифікаційний канал демонструє, що символічні ресурси здатні компенсувати дефіцит матеріальних, але тільки тоді, коли вони виражені у зрозумілому для молоді жесті — питанні «чим допомогти?», спільному перегляді сайтів університетів або банальній фразі «ми віримо, що ти впораєшся».

Інвестиційно-організаційна участь родини виходить за межі одноразових схвалень і переходить у системну співпрацю щодо підготовки або реалізації освітньої стратегії. Це можуть бути і фінансові витрати (оплата мовних курсів, переїзду, місця проживання), і організаційні рішення, такі як пошук інформації про стипендії чи посередництво у стажуваннях. Саме цей механізм демонструє, що сім'я функціонує як «параінституційний актор», котрий заміщує або дублює ролі державних служб та кар'єрних центрів — факт особливо помітний у країнах з обмеженою соціальною підтримкою студентства [Deci & Ryan, 2000].

Динаміка верифікаційного та інвестиційно-організаційного механізмів тісно переплетена зі стилями сімейної взаємодії. У директивному стилі схвалення часто має форму умовного контракту: «ми оплатимо підготовчі курси, якщо ти вступиш на медичний». Така підтримка матеріально відчутна, але психологічно маркована можливістю «відкликання», що знижує автономну мотивацію у сенсі теорії самодетермінації Е. Діса й Р. Раяна [Deci & Ryan, 2000]. Партнерський стиль, навпаки, передбачає відкритий діалог і спільну розробку «плану А» та «плану Б», унаслідок чого навіть частковий дефіцит ресурсів компенсується підвищеною впевненістю й чіткістю кроків.

Дистанційний стиль окреслює «делеговану» відповідальність: батьки утримуються від втручання і фінансово підтримують лише критичний мінімум; у воєнних умовах це може трансформуватися в «обмежену присутність», коли батьки фізично відсутні (служба, евакуація), але намагаються забезпечити символічний контакт — онлайн-зустрічі, перекази на картку, регулярні повідомлення. Таким чином, верифікація та інвестиції складаються у своєрідну

матрицю, де по горизонталі — стилі участі, а по вертикалі — тип підтримки (символічна vs. матеріальна), і саме перетин цих вимірів визначає суб'єктивний досвід молоді: чи є вибір «власним і підтвердженим», чи «вимушеним і умовним».

Узагальнюючи попередні позиції, варто ввести до аналітичної сітки ще три ключові виміри, без яких сучасне трактування професійного вибору залишатиметься редуцціоністським. По-перше, інтерсекційна перспектива К. Креншоу акцентує, що соціальні категорії — гендер, клас, раса, регіон — не складаються у шарований «торт», а взаємно переплітаються, формуючи унікальні конфігурації можливостей та бар'єрів [Crenshaw, 1991]. Для українського контексту перетин гендеру й регіонального досвіду особливо резонний: дослідження East/West -Lab (2024) показало, що студентки з прифронтових територій у 3,5 раза рідше планують ІТ-кар'єру, ніж киянки з подібним математичним балом ЗНО, і пояснюють це саме браком «видимих» місцевих рольових моделей [East/West-Lab, 2024]. Інтерсекційність, таким чином, дозволяє перейти від абстрактної рівності шансів до конкретної топографії нерівності, де сім'я часто виступає «першою мапою» і одночасно «першою межею» руху. По-друге, життєвий-курс Г. Елдера підкреслює, що вибір професії вписаний у послідовність «ключових переходів» — випуск зі школи, вступ, перше місце роботи — і накопичує результати попереднього досвіду у формі «накладених траєкторій» [Elder, 1998]. Українські панельні дані U-Panel (2018-2024) демонструють: абітурієнти, які ще в 11-му класі мали підробіток у сімейному бізнесі, вдвічі частіше зберігають обраний фах протягом перших двох років навчання, навіть якщо він мало пов'язаний із початковою практикою [U-Panel, 2024]. Це підтверджує тезу про «ефект підліткової залученості» — ранній досвід, закріплений родинним схваленням, формує «коридор очікувань», з якого молодь неохоче виходить у кризові періоди. Таким чином, сім'я не тільки нормує стартову точку, а й кодує алгоритм поворотів,

підкріплюючи або обмежуючи гнучкість майбутніх рішень. По-третє, раціонально-вибірковий підхід Колмана наголошує, що родинні дії можна тлумачити як інвестиції у «майбутній дохід» дитини; однак «дохід» тут ширше за зарплату й охоплює моральний статус, безпеку, сімейний престиж [Coleman, 1988]. Згідно з аналітичними даними Міністерства освіти і науки України, батьки з вищою освітою демонструють вищу готовність підтримувати гуманітарні напрями, аргументуючи це «стабільністю» або «престижем для родини», тоді як очікування фінансової віддачі частіше асоціюються з технічними або ІТ-галузями [Міністерство освіти і науки України, 2024]. Це свідчить про те, що при виборі фаху доньками нематеріальні міркування (соціальний статус, безпека, відповідність родинним очікуванням) можуть переважати над суто ринковими орієнтирами.

Комплементарною до попередніх є теорія конструкції кар'єри М. Савікаса, яка розглядає вибір фаху як наративний акт, що дозволяє особі «упорядкувати хаос можливостей» через сюжетну логіку «я ↔ світ» [Savickas, 2005]. Родина, у такому розумінні, забезпечує базу «первинних персонажів» (хто є героєм, наставником, антагоністом) і тим самим формує жанр історії — драма виживання чи роман про успіх. Опитування «StoryFuture UA» (2023) продемонструвало, що 68 % опитаних студентів описують свій майбутній фах метафорами, почутими від батьків («професія-бронежилет», «робота-квиток за кордон»), що зрештою корелює з реальними освітніми траєкторіями [StoryFuture UA, 2023]. Таким чином, наративна перспектива підкреслює: сімейні історії не лише мотивують, а матеріально конструюють вибір, забезпечуючи мовно-символічний інструментарій, без якого неможливий ані рефлексивний аналіз, ані стратегічне планування.

Підсумовуючи, можна стверджувати, що професійне самовизначення молоді не зводиться до ізольованого раціонального вибору, а є складним процесом, вкоріненим у соціальні структури, культурні наративи та практики

повсякденної взаємодії в межах родини. Вибір фаху формується на перетині трьох основних вимірів: структурних обмежень (економічний, культурний, символічний капітал родини), суб'єктивної рефлексії та гендерно маркованих уявлень, що кристалізуються ще в дитинстві. Родина в цьому контексті постає не як монолітний інститут впливу, а як багатоканальний модератор: через нормативні установки, доступ до ресурсів, емоційне схвалення чи сумнів, організаційну участь і мовно-нарративне оформлення професійної орієнтації.

Сучасна соціологічна думка пропонує інтегративні моделі, які дозволяють не лише фіксувати відтворення соціальних нерівностей, а й виявляти умови їх подолання. Теорії структури й агенції (Бурдьє, Гідденс, С'юелл), когнітивно-мотиваційні підходи (Бандура, Еклс), інтерсекційність (Креншоу), модель життєвого курсу (Елдер), раціонально-економічний аналіз (Колман) та нарративна конструкція кар'єри (Савікас) у сукупності формують концептуальне підґрунтя для вивчення професійного вибору як процесу, що реалізується у межах культурно-історичного контексту, а не поза ним.

Таким чином, у подальшому аналізі родинного впливу доцільно розглядати сім'ю не лише як джерело підтримки або тиску, а як складну систему впливів, де нормативи, ресурси, емоції, стилі взаємодії та символічні маркери створюють унікальні конфігурації підтримки професійної траєкторії.

## **1.2 Гендерні аспекти сімейної соціалізації у професійному самовизначенні молоді**

У сучасному українському соціумі, що перебуває в умовах кризи, родина виконує дедалі складнішу та багатовимірну роль у процесі професійного самовизначення молоді. Її вплив охоплює не лише інституційну підтримку чи фінансові трансфери, а й глибоко вкорінені соціалізаційні механізми — мову, символічні уявлення, стиль взаємодії, емоційні реакції, які разом формують

карту соціально прийнятних і досяжних варіантів кар'єри. У цьому підрозділі ми розглянемо саме соціалізаційні шляхи, через які родина моделює професійне майбутнє дитини: від нормативної бази до емоційної легітимації та щоденних практик.

Першим і найфундаментальнішим механізмом соціалізації є нормативний вплив. Через нього батьки (часто неусвідомлено) формують уявлення дитини про «належне» і «можливе». Цей вплив реалізується через мову — інтонації, фрази, повторювані історії про власні професійні шляхи, родинні жарти, похвалу або осуд. Згідно з даними Інституту соціології НАН України (2023), 59 % студентів вказали, що «родинні історії» були для них першим джерелом уявлень про професійну сферу, яку вони згодом розглядали [Інститут соціології НАН України, 2023]. Мова — не лише вербальний інструмент, а носій емоційної оцінки: навіть жартівливе «це не для тебе» може на роки сформувати бар'єр щодо певного фаху. Далі йде процес порівняння і оцінки, який часто має гендерне забарвлення.

Другим соціалізаційним механізмом є «приклад дії» — не те, що батьки говорять, а що вони демонструють. Теорія «узгодженої культивуації» А. Ларо підкреслює, що середній клас не просто дозволяє вибір, а організовує дозвілля дитини як стратегію майбутнього резюме: гуртки, курси, волонтерство, участь у конференціях [Lareau, 2011]. В українському проєкті KIDS-Monitor-2024 зафіксовано, що навіть під час бойових дій 43 % підлітків продовжували брати участь в онлайн-гуртках, найчастіше організованих за ініціативою батьків [KIDS-Monitor-2024, 2024]. Це і є «практична соціалізація»: фах розглядається не як результат декларацій, а як логічне продовження конкретної діяльності. Зазначені механізми нерозривно пов'язані з ресурсною соціалізацією — ще одним важливим пластом впливу. Йдеться не тільки про кошти, а й про інформаційний доступ, стиль комунікації, здатність «бути провідником» між дитиною і складним освітнім полем. Як свідчать дані East/West-Lab (2024), діти

з родин, де батьки мають вищу освіту, називають удвічі більше спеціальностей, які вони вважають для себе досяжними, ніж діти з робітничих родин [East/West-Lab, 2024]. Ідеться не про інтелект, а про мапу можливостей, яку батьки формують у щоденному спілкуванні. У період воєнного стану ця ресурсна участь набуває нових форм. За опитуванням Фонду «Молодь-2023», 57 % родин перерозподілили кошти на забезпечення дистанційного навчання: ноутбуки, інтернет, генератори [Фонд «Молодь-2023», 2023]. А 46 % батьків з прифронтових територій готували план релокації дитини для навчання в іншому регіоні або за кордоном [Київська школа економіки, 2025]. Тобто не лише фінансування, а й організація, пошук житла, контроль дедлайнів — усе це стає частиною «домашньої соціалізації» вибору.

Особливу роль у структурі соціалізаційного впливу відіграє механізм верифікації — надання або, навпаки, відмови у символічному схваленні професійного вибору. Це не обов'язково відверта оцінка («молодець» чи «марно»); іноді це мовчання, ухиляння від обговорення або ж позитивні мікрореакції: усмішка, кивок, запитання «а що далі?». Українська панель U-Panel (2018–2024) показала: студенти, які в період прийняття професійного рішення отримували символічну підтримку (спільний пошук інформації, обговорення перспектив, регулярні запитання «як просувається?»), значно рідше змінювали спеціальність або кидали навчання на першому курсі, попри переїзди, стрес, і фінансові труднощі [U-Panel, 2024]. Це особливо стосується ситуацій, де ресурсна підтримка була обмеженою: навіть безкоштовна вербальна участь могла виконувати компенсаторну функцію — і верифікувати, і мотивувати.

Психологічна присутність батьків, за даними дослідження МОН «Освіта в умовах надзвичайних ситуацій» (2024), мала виражений вплив на готовність студентів вступати до університетів у 2022 році. 64 % респондентів заявили, що

словесне схвалення з боку родини було для них вирішальним фактором при поданні заяв, попри загрози евакуації, технічні труднощі і невизначеність [Міністерство освіти і науки України, 2024]. Символічне «ми з тобою» набуває значення стратегічного ресурсу — воно зменшує ризик перетворення професійного вибору на суто реактивне, емоційне рішення.

Важливу роль тут відіграє стиль сімейної взаємодії. У директивному стилі верифікація часто носить умовний характер: «ми оплатимо курс, якщо ти вступиш на потрібну спеціальність». Це знижує відчуття автономії і переводить вибір у площину зовнішнього зобов'язання, що, як засвідчує проєкт EduBurn-2024, корелює з емоційним вигоранням вже на першому курсі [EduBurn, 2024]. Партнерський стиль навпаки — базується на діалозі, прийнятті, пошуку компромісів, обговоренні не лише «куди вступати», а й «що тобі цікаво», «що ти хочеш спробувати». Такий тип взаємодії підвищує відчуття контролю над власною біографією, що суттєво підсилює мотивацію.

У воєнних умовах поширеним став дистанційний стиль взаємодії — не через байдужість, а через фізичну відсутність або обмеженість ресурсів (служба, евакуація, вимушене розлучення з родиною). У таких ситуаціях навіть мінімальні жести — щотижневі дзвінки, перекази на картку, повідомлення з підтримкою — набувають сили «емпатійної соціалізації». Вони сигналізують: «твій вибір важливий», навіть якщо допомога не може бути матеріальною. Студенти, які отримували такий тип символічного супроводу, демонстрували вищу стійкість до академічного стресу.

Окремим елементом соціалізаційного впливу є структура сімейного часу, тобто розподіл ролей, зайнятості, уваги, пріоритетів у повсякденному житті родини. Якщо дитина змалку бачить, що мати жертвує своїм кар'єрним розвитком заради дому, а батько — працює понаднормово, це формує не лише професійні уподобання, а й розуміння того, як слід поєднувати роботу і особисте життя. Згідно з даними GenLab (2023), молоді жінки, які бачили у

своїх родинх приклад кар'єрної матері, втричі частіше прагнуть суміщати професійне зростання із сімейною роллю на умовах рівного розподілу, а не самопожертви [GenLab, 2023].

У теорії символічного інтеракціонізму (Мід, Блумер) соціалізація — це не лише передача знань, а процес «дзеркального Я», коли особистість формує своє уявлення про себе через очікування інших [Mead, 1934; Blumer, 1969]. У цьому контексті родина — це головне «дзеркало», яке або підсилює впевненість («ти можеш»), або закріплює сумнів («це не для нас»). Такі сигнали вписуються у внутрішній діалог молоді з собою, що є фундаментом довготривалої професійної ідентичності.

Підсумовуючи розгляд соціалізаційних механізмів родинного впливу, варто звернути увагу на те, як ці канали взаємодіють у цілісному життєвому досвіді молодого людини. Нормативні уявлення про працю й гендерні ролі задають рамки; ресурсна участь — інфраструктуру можливого; верифікація — емоційну дозволеність дії; а стилі взаємодії — темп, конфліктність або узгодженість реалізації освітнього вибору. Разом ці елементи формують соціалізаційне поле, в якому відбувається не просто вибір фаху, а вироблення уявлень про «нормальну біографію».

У структурному сенсі це поле є простором взаємної дії агенції та структури. Молодь не лише відтворює батьківські моделі, а й переосмислює їх — іноді через конфлікт, іноді через наслідування, а іноді через іронічне дистанціювання. Такий рефлексивний компонент відповідає уявленню про «реінтерналізацію» соціального досвіду, коли індивід спирається на соціалізаційні зразки, але не копіює їх механічно, а адаптує відповідно до власної ситуації. Саме це дозволяє розглядати родину не лише як агента відтворення, а і як джерело потенційних трансформацій — у тому числі гендерних.

Особливо важливою тут є роль символічної видимості професій — ще одного малодослідженого, але надзвичайно впливового механізму соціалізації. Якщо в родині ніколи не говорять про IT, архітектуру, соціологію, підприємництво; якщо всі приклади успіху обмежуються лише вчителюванням або медициною, то багато напрямів просто «випадають» з уявного поля. Вони не заборонені — їх просто не існує в уявленні. За даними дослідження StoryFuture UA (2023), 42 % студентів обрали фах, який звучав у їхньому родинному середовищі хоча б 3 рази протягом року до вступу [StoryFuture UA, 2023]. Це свідчить про феномен «сигнальної частоти»: що частіше професія фігурує в повсякденному дискурсі, то більшою є ймовірність її вибору.

Цей же ефект працює і з гендером. Якщо в родині дівчина постійно чує, що технічні спеціальності — «не жіночі», то вона швидше за все й не шукатиме про них додаткову інформацію, не сприйматиме себе як потенційного «учасника гри». Водночас, коли навіть у скромному вигляді з'являється приклад або підтримка — змінюється не лише ставлення, а й сама уява про можливе. Згідно з GenLab (2023), дівчата, які отримали хоча б один позитивний сигнал підтримки від батьків щодо своїх технічних інтересів, у 2,3 рази частіше вступали на STEM-спеціальності [GenLab, 2023].

Умови воєнного часу посилили потребу в гнучкій, адаптивній соціалізації, де родина не просто задає «модель майбутнього», а щоденно коригує її відповідно до нових ризиків. Це — гібридна соціалізація: одночасно формальна (через організацію процесу вступу, логістику) і неформальна (через коментарі, емоційну участь, приклад). Саме в таких умовах народжується те, що можна назвати «ситуативною підтримкою вибору» — коли немає чіткого плану, але є стабільна участь і спільний пошук рішень.

Таким чином, соціалізаційні механізми родинного впливу охоплюють багатовимірне поле: від мовних репрезентацій і стилів взаємодії до ресурсних і символічних дій. Вони не діють ізольовано, а створюють динамічну

конфігурацію впливу, що постійно змінюється під тиском зовнішніх обставин і внутрішніх родинних процесів. Саме тому при вивченні професійного самовизначення молоді важливо враховувати не лише «факт настанови» чи «рівень доходу», а повний спектр соціалізаційних практик, у яких формується вибір — часто неочевидний, але глибоко вмотивований попереднім досвідом, символічним середовищем і стилем родинної участі.

### **1.3. Гендерні особливості сімейного впливу на професійне самовизначення молоді: соціалізаційні механізми, символічна підтримка та нормативні уявлення**

Формування професійної ідентичності молодої людини є результатом тривалої взаємодії між особистими очікуваннями, соціальними структурами та нормативними установками, що репродукуються в первинному соціальному середовищі — родині. Гендер у цьому контексті виконує функцію латентного кодування можливостей, що здійснюється не лише через прямі заборони чи директивні вказівки, а й через щоденні практики, мовні сигнали, символічну видимість окремих професій у родинному просторі. У межах соціологічного аналізу родина розглядається як ключовий агент гендерної соціалізації, що формує когнітивні, афективні та поведінкові орієнтири щодо соціально прийняттого професійного вибору.

Згідно з концепцією когнітивної гендерної схеми, запропонованою С. Бем [Bem, 1981], діти з раннього віку засвоюють диференційовані уявлення про те, які ролі, поведінкові моделі й професійні сценарії відповідають їхній статі. Родина відіграє вирішальну роль у трансляції цих уявлень, які закріплюються через інтерпретацію повсякденного досвіду. Повторювані мовні формули, розповіді про успіхи чи невдачі інших, тон і контекст висловлювань щодо вибору фаху — все це формує фон, у якому професійне самовизначення набуває «природного» вигляду, хоч насправді воно глибоко соціально детерміноване.

Відповідно до теорії символічної взаємодії Г. Блумера [Blumer, 1969], смисли, які індивід надає об'єктам, зокрема професіям, формуються в процесі інтерпретації взаємодії з іншими. У родині ця взаємодія набуває особливої інтенсивності: дитина щоденно спостерігає не лише за трудовою зайнятістю батьків, а й за тим, як вони говорять про свою працю, оцінюють інші професії, легітимізують певні вибори своїх знайомих або осуджують їх. Таким чином, символічна видимість фаху в родинному наративі формує уявлення про соціально прийнятну або «зрозумілу» кар'єрну траєкторію. Якщо певні професії ніколи не згадуються, або згадуються лише в негативному контексті, вони залишаються невидимими для уявного поля вибору.

Перформативна теорія гендеру Дж. Батлер [Butler, 1990] дозволяє подивитися на професійне самовизначення як на акт соціального виконання, що передбачає відповідність певному сценарію. У цьому сенсі вибір фаху стає не лише раціональним рішенням, а й формою підтвердження або заперечення гендерної ідентичності, закріпленої в родинному дискурсі. Коли родинне середовище заохочує дитину до «відповідних» професій або, навпаки, висловлює недовіру до вибору, що не вписується в гендерну матрицю очікувань, йдеться не лише про професійне спрямування, а про вплив на структуру самоідентифікації. Саме тому навіть мінімальні мовні сигнали — схвальне мовчання, підтримувальний жест, або ж навпаки — скептичний погляд чи знецінювальне зауваження — мають потенціал впливати на формування уявлень про межі допустимого.

Крім мовних структур, не менш вагомим чинником гендерної соціалізації виступає організація сімейного часу. Теорії соціального часу вказують на те, що розподіл уваги, підтримки та залученості між членами родини є способом непрямої передачі очікувань. Якщо хлопець отримує більше часу на розвиток технічних навичок, або на участь у структурованих позашкільних активностях, а дівчина — на ведення побуту або комунікативні завдання, це кодифікує

уявлення про функціональні зони для кожної статі. Такі відмінності часто не усвідомлюються, проте вони впливають на уявлення про компетентність, пріоритетність і соціальну вагу окремих занять. У межах цього контексту розгортається процес формування професійних інтересів і стратегій, часто ще до початку свідомого вибору.

У наведеному ключі родина виконує функцію не лише первинного соціального агента, а й культурного фільтра, через який фахові орієнтації набувають статусу прийнятних або відхилених. Гендер у цьому випадку не є окремим елементом, а вбудовується у всі рівні родинної взаємодії — мовний, часовий, поведінковий, емоційний. Саме така комплексність і невидимість впливу робить гендерну соціалізацію надзвичайно потужним, хоч і важко помітним, фактором у процесі професійного самовизначення.

Інтерсекційна перспектива, запропонована К. Креншоу [Crenshaw, 1991], дозволяє глибше розкрити динаміку гендерного впливу, враховуючи перетин гендеру з іншими соціальними категоріями — класом, регіоном проживання, культурним капіталом родини. Відповідно до цієї логіки, ідентичність не є унітарною або одновимірною, а складається з перетину позицій, кожна з яких може посилювати або нівелювати вплив іншої. У випадку професійного самовизначення це означає, що навіть за схожих гендерних очікувань, умови в яких відбувається соціалізація, радикально модифікують результати впливу. Наприклад, у родині з високим рівнем економічної стабільності та доступом до освітніх ресурсів нетиповий професійний вибір може сприйматися як прояв індивідуалізму, тоді як у контексті соціальної уразливості — як ризик, що несе загрозу стабільності.

Саме у таких перетинах стає зрозуміло, що сім'я не лише транслює уявлення про «жіночі» чи «чоловічі» професії, а й задає параметри досяжності, пріоритетності та моральної легітимності певного фаху. Соціологічні дослідження, що ґрунтуються на моделі раціонального вибору Дж. Колмана

[Coleman, 1988], вказують на те, що родинні рішення щодо професійних траєкторій часто розглядаються як інвестиція в майбутній дохід або статус дитини. У цьому підході закладена логіка, за якою вибір має не лише відповідати здібностям, а й відповідати очікуваному соціальному результату — прибутку, престижу, моральній винагороді. Водночас гендер суттєво модифікує цю логіку: від хлопців очікують «відповідальності за родину», від дівчат — «вибору стабільної сфери», що дозволяє «поєднувати» кар'єру з іншими ролями.

Ці очікування, хоч і рідко формулюються безпосередньо, присутні в способах обговорення майбутнього. У соціолінгвістиці та аналізі дискурсу наголошується, що фреймування запитань, лексичні вибори та ідеологічно марковані епітети утворюють приховану рамку дозволеного. Наприклад, якщо щодо сина запитують: «Ким ти хочеш стати?», а щодо доньки — «Яку професію ти могла б суміщати з родиною?», — це створює диференційовані умови для уявлення про професійну автономію. З позицій критичної теорії мови (Н. Ферклаф), подібні конструкції не лише відображають упередження, а й відтворюють їх через щоденну комунікацію. В умовах родини це набуває особливої значущості, оскільки така мова вбудовується в особистісну структуру вже з раннього віку. [Fairclough, 1995]

Ще одним важливим вектором гендерного впливу є символічна і емоційна підтримка, або її відсутність. Теорія соціальної підтримки Дж. Хауса розрізняє кілька типів такої підтримки: емоційну, інструментальну, інформаційну та оцінну. У межах родини ці форми зазвичай переплетені, проте саме емоційна підтримка — доброзичливість, віра, визнання — є вирішальною у момент вибору. [House, 1981] Соціально-когнітивна теорія Бандури [Bandura, 1997] доводить, що очікуване схвалення від значущих інших суттєво підвищує рівень самоєфективності, навіть за відсутності практичного досвіду в обраній сфері. У гендерному контексті це означає, що не лише реальна підтримка, а й емоційна

легітимація з боку батьків або старших родичів відіграє критичну роль у тому, чи вважатиме молода людина певну професію доступною для себе.

Теорія самодетермінації Е. Діса та Р. Раєна [Deci & Ryan, 2000] додає, що підтримка буде конструктивною лише за умови, якщо вона підсилює автономію, а не контроль. Родинні моделі, у яких вибір дитини жорстко прив'язується до очікувань («ми оплатимо навчання, тільки якщо це буде медицина»), формують відчуття зумовленості, що може призвести до емоційного вигорання або пізнішої зміни траєкторії. У випадках, коли підтримка є умовною, виникає дилема: або зберігати лояльність до родинного сценарію, або ризикувати конфліктом задля автономії. Це особливо складно в умовах гендерної соціалізації, де вихід за межі очікуваного сприймається як подвійне порушення — і родинної, і гендерної норми.

У зв'язку з цим ключовим стає не лише наявність підтримки, а й її формат. Інституційна логіка родини в умовах соціальних трансформацій, зокрема війни, постає як форма компенсаційного механізму. У ситуаціях, коли інші структури (школа, ринок праці, кар'єрні центри) діють фрагментарно, саме родина заміщує їхні функції — пошуку інформації, емоційного супроводу, стратегічного планування. У цьому контексті гендерна оптика дозволяє побачити, як ці заміщення не є нейтральними: інституційна роль родини часто репродукує наявні стереотипи, хоч і під виглядом «раціонального супроводу».

Загалом, родинна участь у професійному самовизначенні молоді не обмежується прямими вказівками чи фінансовими можливостями. Вона вбудовується у структуру повсякденних практик: як говорять, на кого орієнтують, які професії згадують, кого ставлять за приклад, як розподіляють час, підтримку та увагу. У кожній із цих дій зашифровані гендерні очікування, які, хоч і не завжди артикульовані, формують стійкі уявлення про допустимі межі вибору.

Із позиції концепції «структурованої агентності» (Т. Емірбейєр і А. Міше) [Emirbayer & Mische, 1998], дії індивіда не є ані повністю детермінованими, ані цілковито вільними, а становлять результат взаємодії структурного контексту та особистісної рефлексії. У випадку професійного самовизначення молоді родина виступає тією структурною умовою, що забезпечує не лише ресурси, а й рамки інтерпретації, в яких молодь ухвалює рішення. Гендерний компонент вбудований у ці рамки — через очікування, підтримку, покарання, приклади й символічне заохочення. У цьому сенсі родина є не просто середовищем, де здійснюється вибір, а активним конструктором уявлень про те, що взагалі може бути вибрано.

Поняття «символічної видимості професії» можна вважати аналітичним інструментом для пояснення того, як гендерна соціалізація впливає на суб'єктивну оцінку професійної досяжності. Якщо в родинному або культурному середовищі певна професія регулярно асоціюється з особами певної статі — не обов'язково безпосередньо, а через історії, приклади, згадки — вона стає частиною уявного горизонту для цієї статі. І навпаки: якщо певна сфера не має таких референцій, її вибір потребує додаткової рефлексії, мотивації та іноді навіть внутрішнього спротиву. Гендерна диференціація, таким чином, відтворюється не лише через заборони, а через різну «насиченість» уявного простору професіями, що є видимими, схвалюваними та емоційно підтримуваними.

У межах нарративного підходу до кар'єрного розвитку, запропонованого М. Савікасом [Savickas, 2005], професійна ідентичність розглядається як сюжет, що структурує біографічний досвід. У цьому сюжеті родина задає первинних персонажів, моральні конфлікти, цілі та очікувані результати. Гендерні аспекти в цій логіці виконують роль сценарних обмежень: хто може бути героєм, яка роль відведена доньці чи сину, якими є межі допустимої трансформації. Таким чином, навіть за умови підтримки будь-якого вибору, родинні наративи

формують архетипи, в які дитина намагається вписати свій фаховий шлях — як відображення, а іноді й опір цим шаблонам.

Також необхідно враховувати, що соціалізація — це не лише процес засвоєння, а й процес перетворення. Молоді люди здатні на переосмислення отриманих норм, однак ця здатність суттєво залежить від наявності альтернативних ресурсів: інституційної підтримки, менторства, позитивних прикладів поза родинним середовищем. У ситуації їхньої відсутності родинні уявлення залишаються домінантними. Це особливо критично в умовах кризи (збройного конфлікту, економічної нестабільності), коли інституційні гарантії слабшають, а родинні стратегії набувають нової ваги.

Нарешті, варто підкреслити, що гендерна соціалізація в родині не є однорідною: вона варіюється залежно від стилю взаємодії, структури родини, рівня залученості обох батьків, досвіду старших братів та сестер. Вплив може бути як репродуктивним (відтворення традиційних норм), так і трансформаційним (перегляд або розширення професійного вибору). У цьому сенсі ключовим аналітичним завданням є не лише фіксація впливу, а й вивчення механізмів, через які цей вплив реалізується — від інтерпретативних рамок до вербальних конструкцій, від темпоральних структур до символічних дій.

Гендерна соціалізація в родині формує не лише культурне тло професійного вибору, а й функціонує як складний багаторівневий механізм, що визначає рамки допустимого, бажаного й досяжного. Вона не обмежується прямими вказівками чи економічними ресурсами, а діє через символічні інструменти — мову, часові розклади, приклади, наративи, очікування, що вбудовуються у щоденну взаємодію між батьками та дітьми. Саме в цьому повсякденному контексті поступово формується уявлення молодшої людини про те, яка професія «їй підходить», які сфери «відкриті», а які — лише формально доступні, але символічно «закриті».

Вплив родини модифікується через гендерний код на всіх рівнях — від першого обговорення майбутньої професії до схеми, в якій вибір трактується як акт громадянського обов'язку або засіб самореалізації. У цьому контексті професійне самовизначення не є суто раціональним рішенням, а виступає результатом узгодження кількох соціальних змінних: гендерних очікувань, сімейної стилістики підтримки, видимості професій у найближчому колі, а також економічних та часових обмежень, які часто залишаються невидимими, але визначальними.

Навіть за формальної рівності можливостей гендерно диференційовані сигнали в родині здатні формувати асиметричні уявлення про кар'єрну легітимність, про межі «успішного» вибору, про очікуване поєднання професійної та особистої ідентичності. Якщо хлопців орієнтують на автономію, конкуренцію й матеріальну відповідальність, а дівчат — на компромісність, стабільність і соціальне схвалення, — то самі професійні маршрути починають відображати не лише інтереси, а й відтворені патерни соціального статусу.

У підсумку, гендерні особливості родинного впливу слід розглядати не як зовнішній фон, а як один із головних аналітичних ключів до розуміння того, чому професійний вибір молоді в Україні досі демонструє стійку стратифікацію, попри освітні реформи й офіційні дискурси рівності. Усвідомлення цієї глибини дозволяє критично поставитися до ідеї «свободи вибору», а натомість говорити про вибір як соціально сконструйований і структурований процес, у якому родина — з її гендерними очікуваннями, символічною мовою і розподілом уваги — виконує вирішальну роль.

У теоретичному розділі було проаналізовано ключові концептуальні підходи до вивчення професійного самовизначення молоді та ролі сім'ї як агента гендерної соціалізації. Розгляд теорій Бурдьє, Бандури, Гідденса, Батлер, Савікаса та інших дозволив вибудувати аналітичну рамку, в якій родина постає не лише джерелом нормативів, а й простором ресурсної підтримки, верифікації

та символічної легітимації вибору. Гендерна перспектива виявилась ключовою: саме через диференційовані очікування до синів і доньок формуються уявлення про прийнятні професії, бажані траєкторії та допустимі межі автономії. У результаті розгляду було визначено, що родинний вплив реалізується через кілька механізмів: нормативний (очікування та соціально схвалені фахи), ресурсний (доступ до інформації, фінансів, зв'язків), верифікаційний (емоційна підтримка або сумнів) та символічний (мовні сигнали, приклади, структурування часу). Всі ці елементи переплітаються з гендерними уявленнями, що транслуються в повсякденній взаємодії. Особливої ваги ці механізми набувають у кризовому контексті (збройний конфлікт, нестабільність освіти), коли родина виступає заміником інституційної підтримки.

Таким чином, у теоретичному розділі реалізовано поставлені завдання: з'ясовано основні методологічні підходи до аналізу професійного вибору молоді, визначено роль сім'ї як носія гендерних норм, описано специфіку впливу на юнаків і дівчат, а також узагальнено шляхи соціалізації, через які родина впливає на формування уявлень про фахові можливості. Ці положення є основою для емпіричного дослідження в наступному розділі.

## **РОЗДІЛ 2. ВПЛИВ РОДИНИ НА ГЕНДЕРНЕ ПРОФЕСІЙНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ МОЛОДІ**

### **2.1. Методологія дослідження**

Методологічною основою цього дослідження є кількісний підхід, що дозволяє виявити загальні закономірності у взаємозв'язку між родинним впливом і професійним самовизначенням молоді в гендерному контексті. Такий підхід передбачає формалізований збір даних за допомогою структурованої анкети, стандартизовану обробку відповідей та можливість кількісного аналізу залежностей між змінними. Ключовою особливістю дослідження є акцент на порівнянні досвіду молодих людей різної статі у тому, як саме родинне середовище впливає на уявлення про професійну допустимість, впевненість у виборі, автономію рішень і тип підтримки.

Опитування проводилося у форматі онлайн-анкетування з використанням платформи Google Forms. Цільову вибірку становили мешканці міста Києва віком від 18 до 25 років, які після закінчення школи здобували освіту в одному з зазначених нижче типів навчальних закладів. Вибір саме цієї вікової групи зумовлений тим, що вона охоплює критичний період професійного самовизначення, коли молоді люди або вже зробили вибір фаху, або перебувають у процесі активного вибору. Київ як соціально неоднорідний мегаполіс з широкою мережею освітніх установ надає можливість вивчення впливу родини в умовах високої варіативності навчальних і соціальних траєкторій.

Доступ до анкети здійснювався через відкриті джерела — соціальні мережі, студентські канали, знайомства через ланцюгове поширення (снігова куля). Для забезпечення релевантності вибірки до дослідження було включено відсіювальне питання: респонденти, які обрали відповідь «Закінчив(ла) тільки школу і нікуди не вступав(ла)», автоматично завершували анкету. Решта учасників позначали тип закладу, в якому вони навчаються або навчались:

заклад вищої освіти, заклад професійної передвищої освіти (коледж, технікум) або професійно-технічна освіта (ПТУ). Це дозволило виявити освітній контекст професійного вибору як один із фонових чинників.

Анкету було самостійно розроблено авторкою дослідження з урахуванням цілей, завдань і теоретичних положень, викладених у розділі 1. Структура запитань дозволяє верифікувати концептуальні змінні, що стосуються родинного впливу, зокрема його нормативного, ресурсного, емоційного та символічного вимірів.

Структура анкети охоплює вісім тематичних блоків, що дозволяють комплексно оцінити різні форми родинного впливу на професійне самовизначення респондентів. Перший блок присвячено родинним очікуванням щодо вибору спеціальності — зокрема, чи озвучували батьки конкретні побажання, чи збігалися вони з вибором молодшої людини, і наскільки ці очікування мали гендерне забарвлення. У другому блоці зосереджено увагу на ресурсній підтримці — матеріальній, інформаційній або організаційній — яку батьки надавали під час вибору професії. Третій блок містить запитання про емоційну підтримку: чи відчував респондент схвалення, довіру та прийняття з боку родини. У четвертому блоці оцінюється допомога перед вступом — зокрема, підготовка до ЗНО, рекомендації щодо навчальних закладів або професійних напрямів. П'ятий блок анкети зосереджений на уявленнях про «жіночі» й «чоловічі» професії, які могли транслюватися в родині, а також на оцінці того, наскільки стать респондента вплинула на очікування з боку батьків. У шостому блоці респонденти оцінювали впевненість у вибраній спеціальності, рівень самостійності в ухваленні рішення, а також узгодженість вибору з власними інтересами. Сьомий блок містив додаткові рефлексивні запитання: як респондент оцінює вплив родини на свій вибір; які чинники були вирішальними; що би він/вона зробив(-ла), якби батьки не погоджувались із обраною спеціальністю. Восьмий блок включає демографічну інформацію: вік,

гендерну ідентичність, тип освітнього закладу, спеціалізацію (гуманітарну або технічну), а також рівень освіти й зайнятості батьків.

Усі запитання анкети були переважно закритого типу з використанням шкал Лайкерта, що дозволяє отримати стандартизовані й кількісно порівнювані відповіді. Для обробки зібраних даних було використано програмне забезпечення SPSS. Первинний етап включав описову статистику: частоти, середні значення, стандартні відхилення. Основний аналітичний акцент зроблено на застосуванні кореляційного аналізу, який дозволяє виявити статистично значущі залежності між родинними характеристиками (тип підтримки, очікування, гендерні уявлення) та індикаторами професійного самовизначення (впевненість, автономність, відповідність спеціальності).

Обсяг вибірки становить 228 респондентів, що дозволяє забезпечити базову статистичну надійність при перевірці кореляцій на рівні значущості 0.05. Хоча вибірка не є репрезентативною для всієї молоді України, вона дозволяє зробити обґрунтовані висновки про тенденції у межах міського молодіжного середовища, з урахуванням гендерних відмінностей у соціалізації та родинних сценаріях.

Таким чином, методологія дослідження дозволяє цілісно охопити обраний предмет — гендерні відмінності впливу сім'ї на професійне самовизначення молоді — та виявити гендерні закономірності у формах підтримки, очікуваннях і символічних обмеженнях, які супроводжують вибір спеціальності у родинному контексті.

## **2.2. Ставлення і підтримка в родині щодо професійного вибору дітей**

У межах емпіричного дослідження було опитано 228 респондентів віком 18–25 років, які здобувають або здобули освіту після школи в місті Києві. Гендерний розподіл становив 113 чоловіків та 115 жінок. У дослідженні були охоплені студенти технічних і гуманітарних спеціальностей різних закладів

освіти. Метою опитування було виявити особливості родинного впливу на професійне самовизначення молоді, зокрема його гендерні аспекти, а також зв'язок між фінансовими, соціальними та комунікаційними умовами й характеристиками впевненості чи сумніву у виборі професії. Для аналізу результатів використовувалися частотні розподіли, t-критерій Стьюдента, однофакторний дисперсійний аналіз (ANOVA) і кореляції Пірсона, розраховані у SPSS.

Насамперед проаналізовано загальний рівень впевненості респондентів у правильності обраного фаху. За шкалою від 1 до 5, повністю погодилися з твердженням «Я впевнений(-а) у правильності свого вибору фаху» 21.5 % жінок і 21.2 % чоловіків, ще приблизно 30 % з обох груп обрали варіант «4», що також свідчить про помірно високий рівень упевненості. Водночас лише 3.5 % чоловіків і 8.4 % жінок відповіли «зовсім не згоден(-на)», тобто демонструють глибокі сумніви. Проте t-критерій показав, що ці відмінності не є статистично значущими ( $t = 0.761$ ,  $p = 0.448$ ), а отже, гендер не є чинником, що істотно впливає на впевненість у виборі професії.

Незважаючи на відносно високий рівень згоди з твердженням про страх розчарувати батьків, t-критерій також не виявив статистично значущих відмінностей між чоловіками та жінками ( $t = -0.509$ ,  $p = 0.611$ ). Це свідчить про те, що емоційна напруга у зв'язку з очікуваннями родини є актуальною для обох статей, хоча може проявлятися у різних формах.

Водночас однофакторний дисперсійний аналіз засвідчив, що фінансове становище родини має статистично значущий вплив на рівень страху розчарування ( $F = 2.603$ ,  $p = 0.037$ ). Це означає, що респонденти з нижчим фінансовим забезпеченням частіше переживають внутрішній тиск — ймовірно, через те, що для їхніх родин вибір «вдалої» професії асоціюється з майбутньою стабільністю або фінансовим проривом.

У розділі опитування, присвяченому ресурсному впливу родини, респонденти відповідали на запитання, чи оплачувала родина додаткові курси або репетиторів. Частотний аналіз у поєднанні з оцінкою фінансового стану показав, що 31,5 % молоді з родин, які оцінили свій добробут як стабільний з можливістю дозволити деякі коштовні речі, повністю погодилися з твердженням про оплату курсів. 25,3 % респондентів із категорії «можемо відкласти, але не витрачаємо на дороге» також зазначили найвищий рівень згоди. Водночас 30,3 % молоді з родин, яким вистачало лише на їжу, але складно було купувати одяг, теж повідомили про таку підтримку, що дещо суперечить очікуванням про прямий зв'язок між фінансовим становищем і доступом до освітніх ресурсів. Жоден респондент не обрав варіант «нам не вистачає навіть на їжу», що, з одного боку, демонструє виключення з вибірки найбільш матеріально вразливих груп, а з іншого — у поєднанні з наявністю респондентів, які вказали на можливість купувати «все, що захочемо», підкреслює високий рівень диференціації фінансових можливостей у межах вибірки. Такий розрив підтверджує тезу про нерівність доступу до ресурсів у процесі професійного самовизначення. Це повністю відповідає позиції П'єра Бурдьє [Bourdieu, 1986] про вплив економічного капіталу родини на майбутню кар'єрну траєкторію дитини.

Наступним важливим блоком аналізу стали питання про підтримку з боку батьків — як емоційну, так і нормативну. Твердження «Батьки підтримали мій вибір професії» повністю підтвердили 40.7 % жінок і 27.3 % чоловіків, ще близько третини обох груп обрали варіант «частково згоден». Результати t-критерію показали статистично значущу різницю ( $t = -1.996$ ,  $p = 0.047$ ), що вказує на вищий рівень підтримки з боку батьків у жінок порівняно з чоловіками. Це може бути пов'язано як з більшою емоційною відкритістю дівчат, так і з очікуванням активнішої участі батьків у виборі професії донькою.

Також однофакторний дисперсійний аналіз показав, що рівень підтримки достовірно залежить від типу закладу освіти ( $F = 7.398$ ,  $p = 0.001$ ). Найвищу підтримку отримали респонденти, які навчаються в університетах, а нижчу — студенти коледжів і ПТУ. Це може бути пов'язано з символічною легітимністю вибору: університетське навчання сприймається як більш «правильне», соціально схвалене і в перспективі успішніше. На відміну від цього, твердження «Я відчував(-ла) емоційну підтримку у період вибору фаху» не демонструє істотної різниці залежно від типу закладу ( $F = 0.880$ ,  $p = 0.416$ ). Це означає, що емоційна підтримка не обов'язково пов'язана з формальним освітнім статусом — радше вона залежить від культури взаємодії в конкретній родині.

Ще один важливий аспект — спосіб комунікації з батьками. За твердженням «Я вільно обговорював(-ла) з батьками свої професійні плани» повністю погодилися 44.4 % жінок і 34.5 % чоловіків, ще приблизно однієї п'ятої обох груп частково згодна. Аналіз за t-критерієм показав статистично значущу різницю ( $t = -2.211$ ,  $p = 0.028$ ), яка вказує на вищу відкритість до обговорення професійного вибору у жінок. У той же час кореляція між відкритістю обговорення з батьками та впевненістю у виборі виявилась дуже слабкою і статистично незначущою ( $r = 0.044$ ,  $p = 0.520$ ). Це свідчить про те, що відкритість до розмови з батьками не завжди пов'язана із впевненістю у виборі професійного шляху, а впевненість, ймовірно, формується під впливом інших чинників — особистих або освітніх.

Також було перевірено гіпотезу про зв'язок типу спеціальності (гуманітарна / технічна) та впевненості у виборі. За результатами t-критерію, статистично значущої різниці між гуманітаріями та технарями не виявлено ( $t = 0.271$ ,  $p = 0.786$ ). Середні значення були майже однаковими: 3.42 у гуманітарних спеціальностях та 3.38 — у технічних. Це дозволяє зробити висновок, що тип академічної траєкторії не є визначальним чинником впевненості — значно

більшу роль відіграє стиль спілкування в родині, рівень емоційної підтримки та особисте переконання в доцільності вибору.

Ці спостереження доповнює аналіз твердження «Моє рішення викликало суперечки або осуд у родині». Частково погодилися з цим твердженням 9.3 % технічних студентів і лише 4.8 % гуманітаріїв. Тобто студенти технічних напрямів частіше зіштовхувались із невдоволенням або нерозумінням з боку родини. Це може вказувати на наявність гендерно зумовлених уявлень про «правильні» напрями, коли технічні професії сприймаються як ризиковані або надто «чоловічі» для дівчат, або як надто затратні для сім'ї в умовах невизначеності.

Також виявилось, що чоловіки частіше вказують на гендерно забарвлені зауваження батьків щодо професійного вибору. Повністю погодилися з твердженням «Батьки коментували мій вибір спеціальності з позиції статі» 10.7 % чоловіків і 8.8 % жінок. Ще 35.7 % чоловіків та 25.7 % жінок частково згодні. Це підтверджує наявність гендерного дискурсу в родинному спілкуванні, причому чоловіки, ймовірно, частіше отримують імперативні настанови типу «чоловік має обрати престижне / сильне / технічне», тоді як для жінок характерніші м'які формулювання або натяки.

Усі ці дані вказують, що автономність вибору професії значною мірою формується у взаємодії з родинним середовищем, а не лише в межах індивідуального інтересу. Тип закладу, спеціальності, добробут, стать і стиль комунікації — всі ці фактори вплітаються у складну мережу впливу, деякі компоненти якої виявляються статистично значущими, інші — формують соціальний фон.

У завершальному блоці аналізу було здійснено перевірку зв'язків між ключовими змінними за допомогою кореляційного аналізу Пірсона. Кореляція між емоційною підтримкою з боку родини та впевненістю у виборі виявилась дуже слабкою і статистично незначущою ( $r = 0.048$ ,  $p = 0.484$ ). Це означає, що

загальне відчуття підтримки не обов'язково визначає рівень впевненості, а важливішу роль можуть відігравати інші фактори: особистісна мотивація, самооцінка або зовнішній досвід.

Кореляція між страхом розчарувати батьків і сприйняттям нормативного тиску з боку родини виявилася статистично незначущою ( $r = 0.069$ ,  $p = 0.308$ ), що свідчить про те, що переживання тиску можуть мати не лише нормативну, а й емоційну або особистісну природу. Інакше кажучи, навіть якщо респонденти не фіксували явного очікування від батьків щодо певної професії, це не виключало переживання внутрішнього страху не відповідати їхнім уявленням. Така емоційна реакція може бути наслідком інтеріоризації родинних цінностей, досвіду попередніх оцінок або загального стилю взаємодії, коли молодь звикає сприймати вибір як потенційно оцінюваний, навіть без прямого тиску.

Деякі очікування щодо соціально-економічного статусу також частково підтвердилися. Хоча кореляція між фінансовим становищем родини та впевненістю у виборі виявилася слабкою й статистично незначущою ( $r = 0.062$ ;  $p = 0.360$ ), однофакторний аналіз показав, що саме фінансовий стан впливав на силу страху розчарування. Це свідчило про те, що в економічно вразливіших родинах вибір професії нерідко сприймався як шанс на стабільність — а тому тиск відповідальності був вищим. У свою чергу, у родинах із вищим добробутом вибір фаху міг трактуватися більш гнучко, як особистісне рішення без надмірної відповідальності.

На основі наведених результатів можна зробити кілька узагальнень, які підтверджували виконання дослідницьких завдань.

По-перше, існували чітко виражені гендерні відмінності у переживанні родинного впливу: чоловіки частіше повідомляли про страх розчарувати батьків, а жінки — частіше згадували про відкритість до обговорення та схильність до емоційного залучення. Також чоловіки частіше фіксували

гендерно марковані поради, що підтверджує наявність нормативного впливу з позиції статі.

По-друге, тип закладу освіти для навчання дітей та рівень родинного добробуту мали зв'язок із глибиною підтримки та інтенсивністю очікувань, особливо в аспектах схвалення та матеріальної участі.

По-третє, хоча відкритість комунікації з родиною не виявила статистично значущого впливу на рівень впевненості, вона залишалася поширеною серед респондентів-жінок і могла виконувати роль емоційного ресурсу, що знижує напругу в ситуації професійного вибору.

Таким чином, отримані результати підтвердили гіпотезу про багатовимірний, гендерно чутливий і контекстуально обумовлений характер родинного впливу на вибір професії. Родина виконувала не лише роль емоційного бекграунду, а й діяла як канал трансляції норм, джерело ресурсів і водночас фільтр допустимих варіантів. У період війни та соціальної нестабільності, на мою думку, цей вплив посилювався: родина ставала основним стабілізаційним інститутом, через який проходили як підтримка, так і обмеження, як схвалення, так і тиск. Тому розуміння родинного контексту було ключовим для аналізу процесів професійного самовизначення сучасної молоді.

### **2.3. Емпіричні результати дослідження у контексті теоретичних засад**

Отримані в межах дослідження дані дозволили здійснити аналітичне співставлення між реальними проявами родинного впливу на професійне самовизначення молоді та теоретичними підходами, розглянутими у розділі 1. Загалом результати опитування підтвердили, що родина виступає важливим агентом у процесі професійного становлення, що повністю узгоджується з концептуальними положеннями соціального конструктивізму, зокрема ідеєю П. Бергера і Т. Лукмана [Berger & Luckmann, 1966] про соціальне конструювання реальності. Власне, професія для багатьох молодих людей постає не лише як

ринок можливостей, а як сфера очікувань, правил, норм і ролей, які формуються значущими іншими, насамперед — батьками.

Підтвердженням цього є численні відповіді щодо існування «підходящих» професій у родинному дискурсі. Хоча не всі респонденти прямо визнають тиск, значна частина з них схильна погоджуватися з тим, що певні професії є більш схвалюваними у їхній родині. Це узгоджується з положеннями Бурдьє [Bourdieu, 1986] про трансляцію «правильних» капіталів: родина як носій культурного капіталу визначає, які напрями є соціально легітимними, а які — ні. Навіть за відсутності прямого втручання батьки можуть здійснювати нормативний вплив через репліки, інтонації, «невипадкові» приклади успішних кар'єр у знайомих, тобто через механізм символічного насилля, який часто не фіксується як тиск, але формує уявлення про бажаний вибір.

Дуже яскраво це проявилось у блоках про емоційний вимір вибору. Значна частина респондентів виявила страх розчарувати батьків. Цей страх не завжди пов'язаний з конкретною подією чи висловом — він має характер внутрішнього контролю, що може розглядатися як результат інтеріоризації родинних очікувань. У термінах Альберта Бандури [Bandura, 1997], це явище може трактуватися як наслідок опосередкованого навчання, коли дитина через спостереження і реакції батьків на чужі приклади «вивчає», чого від неї чекають, навіть без прямої вказівки. Відтак емоційна вразливість щодо професійного вибору стає частиною самосприйняття.

Із соціально-когнітивної теорії Екклс [Eccles, 2005] та її моделі доцільності вибору випливає, що очікування оточення можуть прямо впливати на оцінку власної ефективності у певній сфері. Наприклад, якщо в родині дівчині натякають, що «технічні професії складні», або «жінки частіше себе реалізують у гуманітарних сферах», то це знижує ймовірність вибору технічного напрямку не тому, що вона об'єктивно не здатна, а тому що її мотиваційна оцінка зміщується. Така інтерпретація добре пояснює результати

про відмінності в осуді з боку родини залежно від спеціальності: хоча прямої статистичної різниці не виявлено, студенти технічних напрямів частіше вказували на непорозуміння в родині — особливо жінки.

Крім нормативного та емоційного виміру, результати підтвердили наявність ресурсного впливу родини. Як свідчать дані, респонденти з родин із вищим фінансовим становищем частіше отримували підтримку у формі оплати курсів, консультацій або освітніх програм. Це знову ж таки збігається з теорією П'єра Бурдьє [Bourdieu, 1986], згідно з якою економічний капітал безпосередньо впливає на освітню траєкторію, відкриваючи або обмежуючи доступ до можливостей. При цьому важливо зазначити, що матеріальна підтримка часто поєднується з емоційною: респонденти, які вказували на наявність ресурсної допомоги, водночас частіше повідомляли про відкриту комунікацію з батьками. Це може вказувати на те, що підтримка не лише розширює можливості, а й знижує напруження навколо професійного вибору. У світлі концепції Савікаса [Savickas, 2005] про життєву конструкцію кар'єри можна сказати, що родина задає не лише стартові умови, а й архітектуру очікувань, у межах якої молодь вибудовує свою подальшу кар'єру. Рівень автономності в цьому процесі залежить від сприйняття того, наскільки «моя» траєкторія може не збігатися з родинною — і чи це буде прийнятно.

Один з найбільш поширених припущень у дослідженнях — це можливий зв'язок між емоційною підтримкою родини та впевненістю у правильності вибору. Проте результати аналізу не виявили статистично значущої кореляції між цими змінними ( $r = 0.048$ ,  $p = 0.484$ ), що свідчить про більшу складність формування впевненості. Вона, ймовірно, залежить не лише від підтримки з боку родини, а й від індивідуальних рис, рівня особистої зрілості чи зовнішніх соціальних чинників. Відкритість до діалогу з батьками також не виявила прямого статистичного зв'язку з упевненістю, хоча може діяти як непрямий ресурс підтримки у сімейному контексті.

З іншого боку, відсутність комунікації з батьками щодо професійного вибору може спричиняти невпевненість, вагання або страх. Очікувалося, що ці переживання будуть прямо пов'язані з нормативним тиском із боку родини. Це свідчить про складніший характер цієї взаємодії. Емоційне напруження може виникати не лише через прямі вказівки, а й унаслідок інтеріоризації очікувань, стилю взаємодії чи досвіду попередніх оцінок. У межах соціального конструктивізму це може трактуватися як напруження між інтерналізованою роллю («яким мене бачать у родині») та рефлексивною ідентичністю («ким я себе бачу»). Хоча статистично значущого зв'язку між тиском і страхом не виявлено, інтервальні оцінки вказують на потенційну варіативність цих переживань у межах окремих індивідуальних траєкторій.

Водночас чоловіки частіше повідомляли про гендерно забарвлені коментарі з боку батьків. Це також логічно вкладається в соціокультурний контекст: від чоловіків очікують не просто вибору «престижної» професії, а такої, яка забезпечить економічну стабільність і відповідатиме традиційній чоловічій ролі — бути «годувальником». Такі очікування можуть накладати сильний нормативний тиск, але рідше усвідомлюються як тиск — вони сприймаються як «нормальність». І тут ми бачимо прояв того, що Бурдьє [Bourdieu, 1986] називає габітусом — набутими схемами дії та сприйняття, які зумовлюють наші уявлення про «природний» або «логічний» вибір.

Ці гендерні відмінності мають не лише статистичну, а й смислову вагу. Професійне самовизначення відбувається не у вакуумі, а в полі гендерованих уявлень, які формуються не лише через інституції (школа, університет, медіа), а й через щоденні практики в родині. Коментарі на кшталт «ти ж дівчинка, обери щось простіше» чи «ти ж хлопець, маєш утримувати сім'ю» не лише транслують гендерні ролі, а й створюють ієрархію рішень: одні вибори вважаються більш зрілими, логічними, виправданими — інші ні.

Теорія Кімберлі Креншоу [Crenshaw, 1991] про інтерсекційність також може бути корисною для інтерпретації результатів. У результаті дослідження простежується, що гендерний досвід професійного вибору може по-різному проявлятися залежно від комбінації кількох чинників — фінансового становища, типу спеціальності та статі. Наприклад, студентки технічних напрямів частіше стикалися з осудом з боку родини, а респонденти з родин середнього достатку — з обмеженою підтримкою. Ці тенденції вказують на можливий перетин декількох вісей нерівності, коли вибір жінки-технарки вступає у напругу з одночасними очікуваннями щодо фаху, ролі в родині та успішності.

Ще один важливий аспект, який був виявлений у дослідженні й теоретично обґрунтований, — це подвійна роль родини як одночасно джерела підтримки та потенційного обмеження. Для багатьох респондентів підтримка батьків була ключовою умовою впевненості у виборі професії. Проте ті, хто її не відчували, не завжди демонстрували нижчу впевненість — натомість частіше говорили про автономне, але напружене рішення. У цьому контексті концепція автономії набуває змісту не як повної незалежності, а як балансу між особистими прагненнями та допустимим у родині. Показовим у цьому сенсі є сприйняття родиною «нетипового» вибору. Як показало дослідження, чоловіки частіше, ніж жінки, вважали, що їхня родина з повагою поставиться до нестандартної траєкторії. Це може бути наслідком гендерного контексту, де чоловіки частіше мають право на «ризикований» вибір без втрати підтримки. Хоча загальний рівень страху розчарувати батьків був подібним у респондентів обох статей, чоловіки частіше повідомляли про гендерно марковані коментарі щодо вибору професії. Це може вказувати на існування глибших нормативних очікувань щодо чоловічої ролі як «годувальника» та відповідальної сторони у стабільності родини. У той час як жінки частіше демонстрували відкритість до обговорення вибору, чоловіки могли інтерпретувати родинні настанови як

імперативні, що не завжди усвідомлюється як тиск, але діє через механізм звичної «нормальності». Це ще раз підкреслює, що сім'я — не лише джерело рішень, а простір соціального дзеркала, у якому відображається (або не відображається) нова ідентичність.

Результати дослідження також показали, що навіть за умов відкритої комунікації й формального схвалення вибору, родина часто лишається референтною групою, чия думка продовжує впливати на самооцінку й життєві орієнтири. Це добре узгоджується з концепцією соціальної ідентичності — молодь схильна узгоджувати свою поведінку з очікуваннями тих груп, до яких вона прагне належати або належить емоційно. Таким чином, професійне самовизначення не можна розглядати виключно як індивідуальний вибір — це завжди взаємодія між внутрішнім «я» та соціальними «ми».

На основі проведеної інтерпретації можна зробити декілька загальних висновків:

1. Родина виступає ключовим середовищем, у якому молодь не лише отримує підтримку, а й формує базові уявлення про допустимість та бажаність професійних траєкторій. Вибір фаху відбувається в умовах моральної, емоційної та ресурсної взаємодії з родинним контекстом.
2. Гендер є важливим фактором диференціації сприйняття цього впливу. Жінки частіше відчувають тиск непрямих очікувань, мають вищу чутливість до несхвалення, але й демонструють більшу відкритість до діалогу. Чоловіки частіше стикаються з нормативним посилом, але менше його рефлексують як тиск.
3. Вибір професії є частиною складної системи, де перетинаються очікування, настанови, можливості та ідентичність. Хоча відкритість до обговорення не продемонструвала статистично значущого зв'язку з впевненістю у виборі, вона залишається важливою частиною

родинної взаємодії, що опосередковано впливає на якість самовизначення через емоційний клімат і прийняття рішень.

Отже, результати емпіричного дослідження не лише підтверджують окремі положення розглянутих у першому розділі концепцій, а й розкривають складну архітектуру взаємозв'язків між гендером, родиною, емоційним досвідом і професійним самовизначенням. Саме цей рівень глибини дозволяє побачити, що вплив родини — це не простий чинник, а цілий світ норм, ресурсів і очікувань, через які молодь моделює власне майбутнє.

## ВИСНОВКИ

У процесі виконання кваліфікаційної роботи здійснено комплексне теоретичне та емпіричне дослідження впливу сім'ї на професійне самовизначення молоді з урахуванням гендерних відмінностей. Аналіз здійснювався в межах теоретичної рамки, що поєднала класичні та сучасні соціологічні підходи до вивчення соціалізації, гендеру та професійного вибору.

У роботі визначено, що професійне самовизначення є складним соціальним процесом, у якому переплітаються особистісні прагнення, очікування значущих інших, соціальні норми та символічні обмеження. У цьому контексті сім'я постає як ключовий агент соціалізації, що виконує не лише інструментальну функцію (ресурсну підтримку чи рекомендації), а й формує межі допустимих і бажаних варіантів професійної траєкторії. Особливо важливою є роль сім'ї як агента гендерної соціалізації, оскільки саме у родинному середовищі закладаються первинні уявлення про «жіночі» та «чоловічі» професії, моделі поведінки, допустимі ризики й соціально схвалювані амбіції.

У ході аналізу було виокремлено основні механізми, через які родина впливає на професійний вибір молоді: емоційний (через підтримку або тривогу), нормативний (через очікування й схвалення), ресурсний (через оплату курсів, консультацій) та символічний (через легітимацію вибору в родинному дискурсі). Ці механізми мають різну інтенсивність і прояв, залежно від статі респондента. Дівчата частіше повідомляли про емоційну залученість родини та відкритість до обговорення з батьками. Хлопці ж частіше фіксували гендерно марковані поради з боку батьків, а також частіше вважали, що їхній нетиповий вибір буде прийнятий родиною. Це може свідчити про латентну гендерну асиметрію: при однаковому рівні емоційного фону очікування до чоловіків часто сприймаються як «нормальні», а до жінок — як такі, що підлягають обговоренню.

Емпіричні результати також підтвердили залежності між рівнем фінансового забезпечення родини та формами підтримки: у родинях з вищим добробутом частіше фіксувалась як матеріальна, так і емоційна допомога, відкритість до обговорення. Це підтвердило концепт Бурдьє про зв'язок між економічним і культурним капіталами в освітніх траєкторіях. Водночас тип освітнього закладу впливав на сприйняття нормативної підтримки: студенти університетів частіше відчували схвалення родини, ніж студенти коледжів чи ПТУ. Гендерні уявлення в родинному дискурсі формували очікування щодо типу професії та «успішності» вибору — і ці очікування не завжди узгоджувалися з інтересами самих респондентів.

У дослідженні не було виявлено статистично значущого зв'язку між рівнем емоційної підтримки з боку родини та рівнем впевненості у виборі. Це вказує на складніший характер формування впевненості, який може залежати від особистісної зрілості, досвіду ухвалення рішень або довгострокової самооцінки. Так само не виявлено кореляції між страхом розчарувати батьків і сприйняттям нормативного тиску — що дозволяє припустити існування емоційної, а не лише нормативної природи цього страху. У цьому контексті роль родини проявляється не стільки у відкритому впливі, скільки у формуванні загального емоційного фону рішень і внутрішнього відчуття допустимості вибору.

Результати дослідження проаналізовано у світлі таких теоретичних підходів, як теорія габітусу П. Бурдьє, концепція самоефективності А. Бандури, модель вибору Еклс, ідеї гендерної нормативності Дж. Батлер та інтерсекційності К. Креншоу. Це дало змогу виявити, що професійне самовизначення молоді — це не просто індивідуальний вибір, а багатовимірний процес, у якому поєднуються гендерні ролі, очікування, можливості та внутрішня суб'єктивна логіка. У воєнних умовах, коли інституційна підтримка

нестабільна, роль сім'ї посилюється, і вона стає не лише джерелом норм, а й інструментом «нормування» ідентичності молоді людини.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Байрак, Ю. (2024). Гендерна стратифікація шкільної профорієнтації: дані опитування київських школярів. *Гендер і суспільство*, 4(12), 88–102.
- Інститут соціології НАН України. (2023). Молодь України: проблеми соціалізації в умовах трансформацій. <https://i-soc.com.ua>
- Інститут соціології НАН України. (2023). Молодь України: які цінності визначають вибір. <https://i-soc.com.ua/reports>
- Київська школа економіки. (2025). Профорієнтація в умовах війни: вибір родини. <https://kse.ua/research/career-war>
- Київський міжнародний інститут соціології. (2023). Ставлення населення України до гендерних ролей та рівності. <https://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1245&page=1>
- Міністерство освіти і науки України. (2024). Освіта в умовах надзвичайних ситуацій: аналітична доповідь. <https://mon.gov.ua/emergency-education>
- Фонд «Молодь-2023». (2023). Освітні пріоритети українських родин під час війни. <https://youthfund.org.ua/research/education2023>
- Центр гендерної культури. (2023). Фокус-групове дослідження впливу родини на вибір спеціальності. <https://genderculturecentre.org>
- Центр Разумкова. (2024). Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України. <https://razumkov.org.ua/upload/Gender-FINAL-S.pdf>
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W.H. Freeman.
- Bem, S. L. (1981). Gender schema theory: A cognitive account of sex typing. *Psychological Review*, 88(4), 354–364. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.88.4.354>
- Berger, P., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. Anchor Books.

- Blumer, H. (1969). *Symbolic interactionism: Perspective and method*. University of California Press.
- Bourdieu, P. (1986). The forms of capital. In J. G. Richardson (Ed.), *Handbook of theory and research for the sociology of education* (pp. 241–258). Greenwood.
- Butler, J. (1990). *Gender trouble: Feminism and the subversion of identity*. Routledge.
- Cockerham, W. C. (2007). *Social causes of health and disease*. Polity.
- Coleman, J. S. (1988). Social capital in the creation of human capital. *American Journal of Sociology*, 94, S95–S120.
- Crenshaw, K. (1991). Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241–1299.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268.
- East/West-Lab. (2024). Нерівність можливостей у виборі спеціальності: регіональний зріз. <https://ewlab.org.ua/report2024>
- Eccles, J. S. (2005). Subjective task value and the Eccles et al. model of achievement-related choices. In A. J. Elliot & C. S. Dweck (Eds.), *Handbook of competence and motivation* (pp. 105–121). Guilford Publications.
- EduBurn. (2024). Емоційне вигорання студентів у період війни: Україна–Польща. <https://eduburn.eu/ukraine-report>
- Elder, G. H. Jr. (1998). The life course as developmental theory. *Child Development*, 69(1), 1–12.
- Emirbayer, M., & Mische, A. (1998). What is agency? *American Journal of Sociology*, 103(4), 962–1023.
- Fairclough, N. (1995). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Longman.
- GenLab. (2023). Дівчата у STEM: освітні траєкторії та роль батьків. <https://genlab.org.ua/research/stem-girls>

- Giddens, A. (1991). *Modernity and self-identity: Self and society in the late modern age*. Stanford University Press.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of delinquency*. University of California Press.
- House, J. S. (1981). *Work stress and social support*. Addison-Wesley.
- KIDS-Monitor-2024. (2024). Підліткове дозвілля та розвиток навичок у кризовий період. <https://kidsmonitor.org.ua/2024-report>
- Lareau, A. (2011). *Unequal childhoods: Class, race, and family life* (2nd ed.). University of California Press.
- Lent, R. W., Brown, S. D., & Hackett, G. (1994). Toward a unifying social cognitive theory of career and academic interest, choice, and performance. *Journal of Vocational Behavior*, 45(1), 79–122.
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society*. University of Chicago Press.
- Savickas, M. L. (2005). The theory and practice of career construction. In S. D. Brown & R. W. Lent (Eds.), *Career development and counseling: Putting theory and research to work* (pp. 42–70). Wiley.
- Sewell, W. H. Jr. (1992). A theory of structure: Duality, agency, and transformation. *American Journal of Sociology*, 98(1), 1–29.
- StoryFuture UA. (2023). Як молодь уявляє своє професійне майбутнє? <https://storyfuture.org.ua>
- U-Panel. (2024). Панельне дослідження освітніх траєкторій молоді. <https://upanel.org.ua/data>

## ДОДАТКИ

### Додаток А

#### Анкета для онлайн опитування

Доброго дня, мене звати Миколенко Крістіна і я студентка 4 курсу бакалаврату спеціальності "Соціологія". Я проводжу опитування для кваліфікаційної роботи на тему " Роль сім'ї у професійному самовизначенні молоді". Анкета є анонімна, а дані отримані під час анкетування будуть оброблені лише в узагальненому вигляді. Мені важлива кожна думка. Анкета займе від 7 до 10 хвилин вашого часу.

0. У якому закладі освіти ви навчалися або навчаєтесь після закінчення школи?

Заклад вищої освіти	1
Заклад середньої спеціальної освіти (технікум, коледж)	2
Заклад професійно-технічної освіти (ПТУ)	3
Закінчив тільки школи і нікуди не вступав	0 (кінець анкети)

#### Блок 1. Родинні очікування

У цьому блоці ми поговоримо про родинні очікування щодо майбутньої професії, необхідно обрати варіант, який найточніше описує ситуацію у вашій родині.

1.1. У нашій родині існують очікування щодо «підходящих» професій.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

1.2. Батьки коментували мій вибір спеціальності з позиції статі.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

1.3. У родині вважалося, що «гуманітарні» професії більше підходять дівчатам.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

1.4. У родині вважалося, що хлопець повинен мати професію з високим заробітком.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

1.5. Батьки прямо радили певний фах для мене.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5

Важко відповісти	0
------------------	---

1.6. Я відчував(-ла) тиск через «сімейну традицію» професії.

Зовсім не згоден(-а)	1
Частково не згоден(-а)	2
Як згоден(-а), так і не згоден(-а)	3
Частково згоден(-а)	4
Повністю згоден(-а)	5
Важко відповісти	0

1.7. Я вільно обговорював(-ла) з батьками свої професійні плани.

Зовсім не згоден(-а)	1
Частково не згоден(-а)	2
Як згоден(-а), так і не згоден(-а)	3
Частково згоден(-а)	4
Повністю згоден(-а)	5
Важко відповісти	0

1.8. Вибір професії в моїй родині вважався важливою темою.

Зовсім не згоден(-а)	1
Частково не згоден(-а)	2
Як згоден(-а), так і не згоден(-а)	3
Частково згоден(-а)	4
Повністю згоден(-а)	5
Важко відповісти	0

Блок 2. Ресурсна підтримка

У цьому блоці ми поговоримо про капітали, необхідно обрати варіант, який найточніше описує ситуацію у вашій родині, за шкалою від 1 до 5, де 1 означає ніколи, а 5 означає завжди.

2.1. Мені оплачували додаткові курси/репетиторів.

Ніколи	1
Не часто	2
Інколи	3
Дуже часто	4
Завжди	5

2.2. Родина допомогла мені з технікою чи інтернетом під час навчання.

Ніколи	1
Не часто	2
Інколи	3
Дуже часто	4
Завжди	5

2.3. Батьки ділилися корисною інформацією щодо вступу/фаху.

Ніколи	1
Не часто	2
Інколи	3
Дуже часто	4
Завжди	5

2. 4. Через родинні знайомства я мав(-ла) більше можливостей (стажування, поради).

Ніколи	1
Не часто	2
Інколи	3

Дуже часто	4
Завжди	5

2.5. Батьки інвестували в моє навчання більше, ніж у побутові потреби.

Ніколи	1
Не часто	2
Інколи	3
Дуже часто	4
Завжди	5

2.6. Я отримував(-ла) подарунки або заохочення за академічні успіхи.

Ніколи	1
Не часто	2
Інколи	3
Дуже часто	4
Завжди	5

2.7. Я мав(-ла) перевагу в освітніх можливостях порівняно з однолітками.

Ніколи	1
Не часто	2
Інколи	3
Дуже часто	4
Завжди	5

### Блок 3. Емоційна підтримка

У цьому блоці ми поговоримо про емоційну підтримку з боку сім'ї яка надавалася у період вибору професії, необхідно обрати варіант, який найточніше описує ситуацію у вашій родині.

3.1. Батьки підтримали мій вибір професії.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

3.2. Я відчував(-ла) емоційну підтримку у період вибору фаху.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

3.3. Моя родина схвалює мій поточний фах.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

3.4. Після невдач я чув(-ла) слова підтримки з боку сім'ї.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5

Важко відповісти	0
------------------	---

3.5. Я боюся розчарувати батьків через мій вибір професії.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

3.6. Моє рішення викликало суперечки або осуд у родині.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

#### Блок 4. Допомога перед вступом

У цьому блоці ми поговоримо про одержану або недержану допомогу при вступі, необхідно обрати варіант, який найточніше описує ситуацію у вашій родині, за шкалою від 1 до 5, де 1 означає ніколи, а 5 означає завжди.

4.1. Хтось із родини допомагав мені з подачею документів.

Ніколи	1
Не часто	2
Інколи	3
Дуже часто	4
Завжди	5

4.2. Мені шукали житло або умови для навчання.

Ніколи	1
Не часто	2
Інколи	3
Дуже часто	4
Завжди	5

4.3. Батьки допомагали створити навчальний план («план А», «план Б»).

Ніколи	1
Не часто	2
Інколи	3
Дуже часто	4
Завжди	5

4.5. Я отримував(-ла) поради щодо освітніх програм, стипендій тощо.

Ніколи	1
Не часто	2
Інколи	3
Дуже часто	4
Завжди	5

4.6. Мені доводилось вирішувати усе самостійно.

Ніколи	1
Не часто	2
Інколи	3
Дуже часто	4
Завжди	5

## Блок 5. Гендерні уявлення в родині

У цьому блоці ми поговоримо про наявні або відсутні, гендерні стереотипи у сім'ї, необхідно обрати варіант, який найточніше описує ситуацію у вашій родині.

5.1. У нашій родині є уявлення про «жіночі» та «чоловічі» професії.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

5.2. Дівчатам у нашій родині рекомендують професії, сумісні з родиною.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

5.3. Хлопцям радили обирати стабільний і високооплачуваний фах.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

5.4. Вислови типу «дівчині складно в ІТ» я чув(-ла) від близьких.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

5.5. У нашій родині обговорювалась престижність професій для хлопців і дівчат.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

5.6. У родині з повагою ставляться до «нетипового» вибору професії.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

#### Блок 6. Впевненість у вибраній спеціальності

У цьому блоці ми поговоримо про вашу особисту впевненість щодо обраної спеціальності, необхідно обрати варіант, який найточніше описує вашу особисту ситуацію.

6.1. Я впевнений(-а) у правильності свого вибору фаху.

Зовсім не згоден-(а)	1
----------------------	---

Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

6.2. Я вважаю, що зможу досягти успіху в обраній сфері.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

6.3. Я можу змінити спеціальність, якщо захочу.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

6.4. Іноді я сумніваюсь, що обрав(-ла) правильну спеціальність.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

6.5. Я маю підтримку, щоб розвиватися у вибраній сфері.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

6.6. Мій фах відповідає моїм інтересам і здібностям.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

6.7. Я вважаю свою професію перспективною.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2
Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

6.8. Я можу пояснити іншим, чому обрав(-ла) саме цей фах.

Зовсім не згоден-(а)	1
Частково не згоден-(а)	2

Як згоден-(а), так і не згоден-(а)	3
Частково згоден-(а)	4
Повністю згоден-(а)	5
Важко відповісти	0

## Блок 7. Додаткові питання

7.1. На вашу думку, чи мала ваша родина вплив на вибір спеціальності

Так	1
Ні	2
Важко сказати	0

7.2. Що допомогло вам зробити вибір спеціальності?

Місце для відповіді
---------------------

7.3. Який вплив мала ваша стать на рішення щодо вибору спеціальності?

Місце для відповіді
---------------------

7.4. Якщо батьки не погоджувалися із вибором — як ви діяли?

Місце для відповіді
---------------------

## Блок 8. Демографія

8.1. Ваша стать

Жіноча	1
Чоловіча	2

8.2. Ваш вік (лише цифра)

Місце для відповіді
---------------------

8.3. Як ви вважаєте ваша спеціальність гуманітарна чи технічна?

Гуманітарна
Технічна
Інше (відповідь записати)

8.4. Рід занять батька (професія)

Місце для відповіді
---------------------

8.5. Рід занять матері (професія)

Місце для відповіді
---------------------

8.6. З ким ви жили з вашої родини під час обрання спеціальності (часові рамки до вступу в НаУКМА)? (обираємо всі варіанти які підходять)(питання множиного вибору)

Мама	1
Тато	2
Брати чи сестри	3
Інше(відповідь записати)	4

8.7. Яке із тверджень найточніше відповідає фінансовому становищу вашої сім'ї? (часові рамки до вступу в НаУКМА)

Нам не вистачало грошей навіть на їжу	1
Нам вистачало грошей на їжу, але купувати одяг вже було складно	2
Нам вистачало грошей на їжу, одяг і ми могли дещо відкладати, але цього не вистачало, щоб купувати дорогі речі (такі як холодильник або телевізор)	3
Ми могли дозволити собі купувати деякі коштовні речі (такі як телевізор або холодильник)	4

Ми могли дозволити собі купити все, що захочемо	5
Важко відповісти	0

Дякую за проходження опитування, ваша думка дуже важлива для мого дослідження. Якщо виникнуть питання то можете звертатися на пошту [kristina.mykolenko@ukma.edu.ua](mailto:kristina.mykolenko@ukma.edu.ua) . Ще раз дякую за проходження опитування.

## Додаток Б

## Результати однофакторного дисперсійного аналізу (ANOVA)

Таблиця Б.1. Дисперсійний аналіз (ANOVA): «Я боюся розчарувати батьків через мій вибір професії» залежно від фінансового становища сім'ї

Я боюся розчарувати батьків через мій вибір професії.					
	Сума квадратів	ст.св.	Середній квадрат	F	Знч.
Між групами	25.478	4	6.370	2.603	.037
У середині груп	526.049	215	2.447		
Разом	551.527	219			

Таблиця Б.2. Дисперсійний аналіз (ANOVA): «Я впевнений(-а) у правильності свого вибору фаху» залежно від фінансового становища сім'ї

Я впевнений(-а) у правильності свого вибору фаху.					
	Сума квадратів	ст.св.	Середній квадрат	F	Знч.
Між групами	2.151	4	.538	.363	.835
У середині груп	318.230	215	1.480		
Разом	320.382	219			

Таблиця Б.3. Дисперсійний аналіз (ANOVA): «Я відчував(-ла) емоційну підтримку у період вибору фаху» залежно від фінансового становища сім'ї

Я відчував(-ла) емоційну підтримку у період вибору фаху					
	Сума квадратів	ст.св.	Середній квадрат	F	Знч.
Між групами	2.729	4	.682	.540	.707
У середині груп	275.468	218	1.264		
Разом	278.197	222			

Таблиця Б.4. Дисперсійний аналіз (ANOVA): «Батьки підтримали мій вибір професії» залежно від типу закладу освіти

Батьки підтримали мій вибір професії					
	Сума квадратів	ст.св.	Середній квадрат	F	Знч.
Між групами	18.018	2	9.009	7.398	.001
У середині груп	267.901	220	1.218		
Разом	285.919	222			

Таблиця Б.5. Дисперсійний аналіз (ANOVA): «Я відчував(-ла) емоційну підтримку у період вибору фаху» залежно від типу закладу освіти

Я відчував(-ла) емоційну підтримку у період вибору фаху					
	Сума квадратів	ст.св.	Середній квадрат	F	Знч.
Між групами	2.208	2	1.104	.880	.416
У середині груп	275.989	220	1.254		
Разом	278.197	222			

Таблиця Б.6. Дисперсійний аналіз (ANOVA): «Я боюся розчарувати батьків через мій вибір професії» залежно від типу закладу освіти

Я боюся розчарувати батьків через мій вибір професії					
	Сума квадратів	ст.св.	Середній квадрат	F	Знч.
Між групами	3.135	2	1.567	.620	.539
У середині груп	548.393	217	2.527		
Разом	551.527	219			

## Додаток В

## Результати парного кореляційного аналізу Пірсона

Таблиця В.1. Кореляційний зв'язок між емоційною підтримкою й упевненістю у виборі фаху

		Я відчував(-ла) емоційну підтримку у період вибору фаху.	Я впевнений(-а) у правильності свого вибору фаху.
Я відчував(-ла) емоційну підтримку у період вибору фаху.	Кореляція Пірсона Знч.(2-сторон) N	1  223	.048 .484 215
Я впевнений(-а) у правильності свого вибору фаху.	Кореляція Пірсона Знч.(2-сторон) N	.048 .484 215	1  220

Таблиця В.2. Кореляційний зв'язок між страхом розчарувати батьків та родинними очікуваннями щодо «підходящих» професій

		Я боюся розчарувати батьків через мій вибір професії.	У нашій родині існують очікування щодо «підходящих» професій.
Я боюся розчарувати батьків через мій вибір професії.	Кореляція Пірсона Знч.(2-сторон) N	1  220	.069 .308 217
У нашій родині існують очікування щодо «підходящих» професій.	Кореляція Пірсона Знч.(2-сторон) N	.069 .308 217	1  224

Таблиця В.3. Кореляційний зв'язок між фінансовим становищем сім'ї та упевненістю у виборі фаху

		Фінансове становище	Я впевнений(-а) у правильності свого вибору фаху.
Фінансове становище	Кореляція Пірсона	1	.062
	Знч.(2-сторон)		.360
	N	228	220
Я впевнений(-а) у правильності свого вибору фаху.	Кореляція Пірсона	.062	1
	Знч.(2-сторон)	.360	
	N	220	220

Таблиця В.4. Кореляційний зв'язок між свободою обговорення професійних планів із батьками та упевненістю у виборі фаху

		Я вільно обговорював(-ла) з батьками свої професійні плани.	Я впевнений(-а) у правильності свого вибору фаху.
Я вільно обговорював(-ла) з батьками свої професійні плани.	Кореляція Пірсона	1	.044
	Знч.(2-сторон)		.520
	N	226	218
Я впевнений(-а) у правильності свого вибору фаху.	Кореляція Пірсона	.044	1
	Знч.(2-сторон)	.520	
	N	218	220

## Додаток Г

## Описові статистики й t-критерії міжгрупових порівнянь

Таблиця Г.1. Середні значення ключових показників за статтю та типом спеціальності

	Стать	N	Середнє	Стд. відхилення	Стд. Помилка середнього
Я впевнений(-а) у правильності свого вибору фаху.	Чоловіча	113	3.45	1.149	.108
	Жіноча	107	3.33	1.272	.123
Я боюся розчарувати батьків через мій вибір професії.	Чоловіча	110	2.73	1.591	.152
	Жіноча	110	2.84	1.589	.151
Батьки підтримали мій вибір професії.	Чоловіча	110	3.65	1.154	.110
	Жіноча	113	3.95	1.101	.104
Я вільно обговорював(- ла) з батьками свої професійні плани.	Чоловіча	113	3.35	1.469	.138
	Жіноча	113	3.77	1.356	.128

Таблиця Г.1.1. Середні значення ключових показників за статтю та типом спеціальності  
(продовження)

	Стать	N	Середнє	Стд. відхилення	Стд. Помилка середнього
Я відчував(-ла) емоційну підтримку у період вибору фаху.	Чоловіча	113	3.75	1.057	.099
	Жіноча	110	4.03	1.169	.111
Батьки коментували мій вибір спеціальності з позиції статі.	Чоловіча	112	2.83	1.445	.137
	Жіноча	113	2.41	1.492	.140
У нашій родині обговорювалась престижність професій для хлопців і дівчат.	Чоловіча	113	2.85	1.447	.136
	Жіноча	112	2.45	1.518	.143
Я впевнений(-а) у правильності свого вибору фаху.	Гуманітарна	107	3.42	1.213	.117
	Технічна	109	3.38	1.192	.114

Таблиця Г.2 t-критерій незалежних вибірок: статистична значимість відмінностей за статтю та типом спеціальності

	t	Значимість(2-стороння) «р»
Я впевнений(-а) у правильності свого вибору фаху.(за статтю)	.761	.448
Я боюся розчарувати батьків через мій вибір професії.	-.509	.611
Батьки підтримали мій вибір професії.	-1.996	.047
Я вільно обговорював(-ла) з батьками свої професійні плани.	-2.211	.028
Я відчував(-ла) емоційну підтримку у період вибору фаху.	-1.844	.066
Батьки коментували мій вибір спеціальності з позиції статі.	2.161	.032
У нашій родині обговорювалась престижність професій для хлопців і дівчат.	2.039	.043
Я впевнений(-а) у правильності свого вибору фаху.(за типом спеціальності)	.271	.786

## Додаток Д

## Розподіл відповідей за п'ятибальною шкалою (частоти,% )

Таблиця Д.1. Розподіл відповідей «Я вільно обговорював(-ла) з батьками свої професійні плани» за статтю

	Я вільно обговорював(-ла) з батьками свої професійні плани.				
	1	2	3	4	5
Чоловіки	11.5%	26.5%	11.5%	15.9%	34.5%
Жінки	6.2%	19.5%	9.7%	20.4%	44.2%

Таблиця Д.2. Розподіл відповідей «Батьки коментували мій вибір спеціальності з позиції статі» за статтю

	Батьки коментували мій вибір спеціальності з позиції статі.				
	1	2	3	4	5
Чоловіки	28.6%	17.0%	8.0%	35.7%	10.7%
Жінки	46.0%	10.6%	8.8%	25.7%	8.8%

Таблиця Д.3. Розподіл відповідей «Батьки підтримали мій вибір професії» за статтю

	Батьки підтримали мій вибір професії.				
	1	2	3	4	5
Чоловіки	3.6%	16.4%	19.1%	33.6%	27.3%
Жінки	1.8%	11.5%	17.7%	28.3%	40.7%

Таблиця Д.4. Розподіл відповідей «Я впевнений(-а) у правильності свого вибору фаху» за статтю

	Я впевнений(-а) у правильності свого вибору фаху.				
	1	2	3	4	5
Чоловіки	3.5%	21.2%	23.0%	31.0%	21.2%
Жінки	8.4%	22.4%	18.7%	29.0%	21.5%

Таблиця Д.5. Розподіл відповідей «Я боюся розчарувати батьків через мій вибір професії» за статтю

	Я боюся розчарувати батьків через мій вибір професії.				
	1	2	3	4	5
Чоловіки	33.6%	19.1%	10.9%	13.6%	22.7%
Жінки	32.7%	14.5%	10.9%	20.0%	21.8%

Таблиця Д.6. Розподіл відповідей «Моє рішення викликало суперечки або осуд у родині» за типом спеціальності

	Моє рішення викликало суперечки або осуд у родині.				
	1	2	3	4	5
Гуманітарна	48.6%	17.1%	22.9%	4.8%	6.7%
Технічна	41.1%	25.2%	17.8%	9.3%	6.5%

Таблиця Д.7. Розподіл відповідей «Мені оплачували додаткові курси/репетиторів» за фінансовим становищем сім'ї

	Мені оплачували додаткові курси/репетиторів.				
	1	2	3	4	5
Нам не вистачало грошей навіть на їжу.	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%	0.0%
Нам вистачало грошей на їжу, але купувати одяг вже було складно.	3.0%	15.2%	33.3%	18.2%	30.3%
Нам вистачало грошей на їжу, одяг і ми могли дещо відкласти, але цього не вистачало, щоб купувати дорогі речі.	11.5%	8.0%	19.5%	35.6%	25.3%
Ми могли дозволити собі купувати деякі коштовні речі.	9.0%	10.1%	16.9%	32.6%	31.5%
Ми могли дозволити собі купити все, що захочемо.	11.8%	17.6%	29.4%	23.5%	17.6%